

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK
„Concordia res parvae crescunt”

TE
AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg)

Dr. A. GORTER (Bilthoven)

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht)

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam)

XL 1953, eerste gedeelte

AMSTERDAM
UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP
1953

DE NOORD-NEDERLANDSE TRIUMFPENNINGEN

door

OLGA N. ROOVERS

Zoals het in Italië de schilder Pisanello is, die de penningkunst inaugureert en tegelijk zijn eigen plaats doet innemen onder de beeldende kunsten, zo is het in de Nederlanden de schilder Quinten Metsys, die vanaf het einde van de vijftiende eeuw¹⁾ portretten van verwanten, vrienden en geleerden vastlegt in de vorm van een penning. Hij sluit daarbij aan bij de in de eerste helft van de eeuw in Italië gevormde traditie van de gegoten portretpenning, die bedoeld is voor een kleine kring van intimi. Evenals bij de Italiaanse Renaissance-penning hebben de voorstellingen van de keerzijden steeds betrekking op de geportretteerde.

Tot omstreeks het midden van de zestiende eeuw zijn het in de Zuidelijke Nederlanden amateurs, die de traditie van de gegoten portretpenning voortzetten: de — weliswaar in Den Haag geboren — humanist Janus Secundus, de archeoloog Antoine Morillon; ook de Middelburgse stadssecretaris Jacob Zagar kunnen wij tot deze groep rekenen. Omstreeks het midden van de eeuw verandert dit en treden beroepsmedailleurs op: Jan Symons, wiens penningen op de keerzijden meestal een familiewapen dragen en vooral ook de „geelgieter” Jacques Jonghelinck, die in 1572 aangesteld wordt als hofmedailleur van Philips II. Diens werk, dat een typisch sculpturaal karakter draagt in tegenstelling tot dat van een Pisanello of een Metsys, heeft sterke invloed ondergaan van dat van Leone Leoni, die zowel voor Karel V als voor Philips II werkzaam was en in 1549 en 1556

te Brussel vertoefde. Jonghelinck kreeg enkele penningen van hem in brons te gieten.

Herhaaldelijk zien we invloed van de Italiaanse op de Zuid-Nederlandse penningkunst. Men inspireert zich hetzij direct op de in Italië vervaardigde penningen, zoals Metsys, hetzij op het werk van de Italiaanse medailleurs die in het Noorden werkzaam zijn. Hierbij denken we minder aan een Giovanni Candida, die van 1472—1480 aan het Bourgondische hof werkte, dan aan de medailleurs die aan het hof werkzaam waren in de jaren dat dit te Brussel gevestigd was, voordat Philips II in 1559 voor goed naar Spanje vertrok: Jacopo da Trezzo en Gian Paolo Poggini.

De in het laatste kwart van de zestiende eeuw werkende Coenrad Bloc — die ook een studiereis naar Italië maakte — zette de stijl van Jonghelinck voort. Hiermede is echter in de Zuidelijke Nederlanden het tijdperk van de op de Italiaanse traditie voortbouwende kunst van de gegoten portretpenning niet afgesloten. In de 17de eeuw was het Adriaan Waterloos, — wiens moeder een nicht was van Jacques Jonghelinck — die tot 1684 in Brussel de in de zestiende eeuw gevormde traditie voortzette. Hij werd daarbij geassisteerd door zijn neef Denis Waterloos, die tot 1715 in deze trant bleef werken.

In grote lijnen gezien kan men zeggen, dat in de Zuidelijke Nederlanden de penningkunst van de aanvang af geïnspireerd is geweest op de Italiaanse en geregeld het contact ermee heeft behouden. Men is daar pas tot de geslagen penning overgegaan in de tijd waarin alle West-Europese landen zich richtten naar het Frankrijk van Lodewijk XIV en het voorbeeld van de reeksen penningen, waarin hij zijn persoon en zijn krijgssuccessen liet vereeuwigen — later verenigd in de „histoire métallique” — trachtten na te volgen.

Met deze traditie van de gegoten portretpenning bleef in de Zuidelijke Nederlanden het intieme karakter van de penning gehandhaafd: het was de geleerde, die zijn portret gaf aan zijn vrienden of de vorst die het schonk aan zijn gunstelingen.

In de Noordelijke Nederlanden is het in de zestiende eeuw alleen de Utrechtenaar Steven van Herwijck, die in de Italië-

serende stijl van de Zuidelijke Nederlanden werkt. Hij woont echter slechts enkele jaren in Utrecht, zijn geboorteplaats, meer in Antwerpen en in Engeland waar hij kort na 1565 overlijdt. Een typisch vertegenwoordiger van de Noord-Nederlandse penningkunst is deze medailleur, bij wie techniek en kunstenaarschap op bijna volmaakte wijze samengaan, niet.

Ook de penningen, die sinds het einde van de zestiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden door edelsmeden vervaardigd worden kunnen wij niet als karakteristiek voor ons land beschouwen. Als centrum hiervoor kunnen wij Utrecht, de stad der Vianens, aanwijzen en daarnaast het in eigen stijl werkende Friesland. Dit soort penningkunst sluit aan bij de vooral aan de Duitse Protestantse hoven door edelsmeden beoefende kunst. Vaak zijn hier ornament en penning samengevoegd tot een hangsieraad.

De gegraveerde penning, meer behorend tot het terrein van de graveer- dan van de penningkunst, kan hier buiten beschouwing blijven.

De typisch Noord-Nederlandse penning komt voort uit andere kringen.

Vanaf 1567, het jaar na de beeldenstorm en de daarop volgende grote bedrijven van de Opstand, komen in de Noordelijke Nederlanden geslagen penningen voor. Zij hebben het voorkomen van grote zilverstukken, — in diameter variërende van 30 tot 60 mm — met aan weerszijden voorstellingen in laag, bijna vlak relief. Hun aspect is dat van een zware zilveren munt.

De tijd, waarin men begint deze penningen te maken, is typerend. Het is de periode waarin zich de eerste gebeurtenissen afspelen, die uiteindelijk zullen leiden tot scheiding tussen Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. Deze scheiding verwezenlijkt zich ook op cultureel gebied. Terwijl het Zuiden zijn aristocratische hofcultuur handhaaft gaat het Noorden zich steeds meer ontwikkelen naar een „democratische” burgerlijke beschaving. Het is daarin dat de Noordelijke Nederlanden uitblinken: de talloze schutterstukken zijn er het bewijs van evenals de fraaie burgerlijke gebouwen. Ook de geslagen penning

is een uiting van deze burgerzin: het is niet meer de in kleine getale voor een beperkte kring gegoten portretpenning doch de in grotere oplage uitgegeven actuele penning, die direct betrekking heeft op de contemporaine geschiedenis en als zodanig vergeleken kan worden met de historische en de politieke prent.

Kan men nagaan hoe deze geslagen penningen zijn ontstaan? De uiterlijke vorm ontleen zij ongetwijfeld aan de munten. Het karakter van memoriestuk zonder betaalwaarde danken zij echter aan de rekenpenningen. Deze kleine bronzen, soms zilveren schijfjes, die als hulpmiddel bij het rekenen dienden, werden in de Nederlanden vanaf ca. 1375 gebruikt²⁾ en aanvankelijk versierd met wapens, soms met de beeltenis van de vorst. Vanaf het tweede kwart van de zestiende eeuw dragen zij hoe langer hoe meer voorstellingen die betrekking hebben op de contemporaine geschiedenis. Vooral ook wanneer zij niet meer voor bureau's van de koning dienen en in de Noordelijke Nederlanden vervaardigd worden voor de provinciale en stedelijke instanties gaan zij hoe langer hoe meer het karakter krijgen van memoriestuk. Vaak kan men dan ook dezelfde voorstelling aantreffen op een rekenpenning als op een penning en in sommige gevallen constateren, dat de penning gemaakt is naar de rekenpenning. Het zijn ook dikwijls dezelfde meesters, die de stemfels snijden van rekenpenningen en penningen.

Voor compositie en voorstellingen van deze „triumfpenningen” moeten we de voorbeelden zoeken in de prentkunst. De historische prenten, de land- en stedenkaarten en de — zowel tot de cartographie als tot de historische prenten behorende — in vogelvlucht geziene belegeringen hebben gedurig hun invloed op de penningkunst uitgeoefend.

De Nederlandse cartographie beleefde vanaf het midden der 16de eeuw een bloeiperiode, die zich tijdens de Opstand voortzette in de oorlogscartographie en het in beeld brengen van belegeringen. De cartographen, die hun kaarten graveerden in de koperplaat, sneden ze soms in een penningstempel of als decoratie op zilverwerk. Michael Mercator, kleinzoon van Gerard Mercator, sneed de penning van de wereldreis van

Francis Drake, 1577—1580, met de kaarten van Europa, Azië en Amerika³⁾). Ter herinnering aan het beleg van Maastricht in 1632 en dat van Breda in 1637 werden landkaarten op bekens gegraveerd naar prenten van Claes Jansz. Visscher, waarschijnlijk door hemzelf of een van zijn medewerkers⁴⁾). De cartographie werd uitgeoefend als nevenberoep door een beeldhouwer als Joost Jansz. Bilhamer⁵⁾ en door tekenaars als Christiaan sGrooten⁶⁾ en Jacob de Gheyn⁷⁾). Deze de Gheyn maakte ook het ontwerp voor de penning met Maurits als overwinnaar in de slag bij Nieuwpoort (pl. III)⁸⁾). Niet alleen bestond er dus nauw contact tussen cartographie en de edelsmeed- en penningkunst, maar het waren meermalen dezelfde personen die kaarten en penningen graveerden of tekenden.

Aesthetisch gezien lenen de perspectiefloze landkaarten zich uitstekend als decoratie voor de geslagen penningen met hun zeer lage relief. Stempelsnijders namen ze graag over en in sommige gevallen is ook de prent, die tot voorbeeld diende, terug te vinden⁹⁾).

Enkele opvallende composities bij de penningen kunnen wij eveneens herleiden tot invloed van de cartographie. Het zijn die composities waar als het ware twee voorstellingen over elkaar heen zijn gelegd. Als het duidelijkste voorbeeld noemen wij de penning ter gelegenheid van de overwinning bij Turnhout (pl. II, 32). Hier ziet men met een krijgstrophee — in opstand — en een landschap — in vogelvlucht —. De in het landschap weergegeven steden zijn eveneens in opstand gezien. Het formaat van de beide in opstand geziene elementen is echter zeer verschillend. Krijgstrophee en landschap zijn gelijkwaardige elementen in de voorstelling als geheel.

Slaat men de stedenatlas *Civitates orbis terrarum* op van G. Braun en F. Hogenberg, waarvan het eerste deel in 1572 verscheen, dan ziet men dat daar de in vogelvlucht geziene stadsplattegronden gecombineerd zijn met grote menselijke figuren op de voorgrond, die er als uitgeknipte silhouetten staan (pl. II). Als reden, dat deze figuren toegevoegd zijn, noemt Braun in de inleiding dat dit is om te voorkomen, dat de „zeer

woeste Turken, die gebeeldhouwde of geschilderde afbeeldingen in het geheel niet kunnen verdragen" deze kaarten in handen zullen vallen¹⁰). Hij voegt er overigens aan toe dat hij met deze figuren de verschillende klederdrachten geeft van de onderscheiden volkeren, hetgeen het werk voor de verkoop natuurlijk wel zo aantrekkelijk maakte. Was het hier voor het eerst dat men dergelijke composities toepaste, het vond al gauw navolging o.a. in de Beschrijving van de Nederlanden door Lodovico Guicciardini.

Comprimeert men een dergelijke voorstelling als men op deze stedeplattegronden ziet, op het kleine penningvlak, dan is het zeer begrijpelijk, dat de beide elementen van de compositie over elkaar heen vallen. Dat, zoals bij de penning van Turnhout, de steden ook in opstand gezien zijn kan eveneens ontleend zijn aan kaarten, het versterkt echter het vlakke van de compositie die zorgvuldig het ideële voorvlak handhaaft.

De verhouding van „voorgrondfiguur” en „achtervlak” is niet steeds dezelfde. Ook is het achtervlak niet steeds een terrein in vogelvucht, maar soms een landschap met zeer hoge horizon, zoals bij de penning met Maurits als overwinnaar in de slag bij Nieuwpoort (pl. III, 34). Hier is de ruiter een graad belangrijker in de voorstelling dan de in het achtervlak afgebeelde slag. Compositorisch staat deze penning dicht bij die van Turnhout. De historieprent met zijn — op andere wijze dan bij de stadsplattegronden toegepaste — overheersende voorgrondfiguren deed hier echter ook zijn invloed gelden (afb. blz. 8—9); het landschap is bij dit soort prenten ondergeschikt in tegenstelling tot de cartographie. Jacob de Gheyn paste bij zijn penningontwerp compositorisch een tussenvorm toe¹¹).

Een penning waarvan de compositie direct geïnspireerd is op historieprenten is die van Grave: een schop — „graaf” genoemd — beheerst hier het penningvlak, de stad ziet men in het verschiet; de horizon is nog lager dan bij de als voorbeeld aangehaalde prent van Nieuwpoort (blz. 8—9).

Als ander uiterste hiertegenover kunnen wij die penningen stellen, waar het achtervlak overheerst en de voorgrondfiguur

miniem van afmeting is, zoals op de keerzijde van de penning van Nieuwpoort, waarop het nemen van de schäns St. Andries is weergegeven (pl. II, 34).

Terwijl in bovengenoemde gevallen de door de prentkunst geïnspireerde compositie het decoratieve vlak van de penning accentueert, zijn er ook voorbeelden te noemen, waar de navolging van de prentkunst aesthetisch minder verantwoord is. Zo heeft de penning met de synode van Dordrecht, — zeer kundig uitgevoerd naar de prent van F. Schillemans¹²⁾ — te veel dieptewerking. In mindere mate is dit ook het geval bij de Utrechtse penning met de slag bij Nieuwpoort naar de kaart van Florens Balthazar¹³⁾.

Het is niet alleen in de penningkunst dat landkaarten en beleveringen gaarne worden afgebeeld. De Lakenhal te Leiden bezit het tapijt met het ontzet van de stad; op de in 1952 gehouden zilvertentoonstelling in Den Haag was een gedekselde schaal op voet¹⁴⁾ met aan de binnenzijde van de deksel de slag op de Zuiderzee van 1573, op dezelfde manier weergegeven als op de penningen, en eveneens een globebeker van omstreeks 1600¹⁵⁾. In de St. Janskerk te Gouda bevindt zich een 1603 gedateerd raam met het ontzet van Leiden als een voorstelling in hoog oplopend landschap. Het museum Boymans bezit de reeds genoemde bekertjes met het beleg van Maastricht en Breda. In het Hohenlohe-Museum te Neuenstein bevindt zich een door de stad Breda in 1600 aan Philips van Hohenlohe geschonken schaal waarop, naar een prent van Bartolommeo Dolendo de ligging van de stad in vogelvlucht is gezien¹⁶⁾. Zo zullen er nog vele andere voorbeelden zijn aan te wijzen. Het blijkt dat er dus zeker wel van samenhang gesproken kan worden tussen het werk van de cartographen en de prentgraveurs enerzijds en dat van de edelsmeden, stempelsnijders, tapijtwerkers en glazeniers anderzijds.

Met de historie- en de politieke prent heeft de penningkunst behalve de functie (zie blz. 4) ook gemeen de wijze van geschieduitbeelding.

Tijdens de hier besproken periode kunnen we naast elkaar twee wijzen van geschieduitbeelding opmerken. Ten eerste de uitbeelding die getuigt van de juist in deze tijd, nu de vaderlandse geschiedenis als het ware met de dag gemaakt wordt, opkomende levendige belangstelling voor de gebeurtenissen zelf. De hierboven besproken uitbeeldingen van slagen die in vogelvlucht zijn gezien, waarbij men dus de situatie van het terrein goed kan overzien, zijn er het bewijs van. Nog duidelijker is dit in de prentkunst, waar het voorbeeld bekend is van de door Jacob de Gheyn volgens de gegevens van de landmeter Bapt. Boazio gegraveerde kaart van het beleg van Geertruidenberg in 1593¹⁷⁾, waarop nauwkeurig gegevens over het verloop van de slag zijn aangetekend. Hoe sterk deze zin voor actualiteit, vergeleken met de ervoor liggende periode, ook was, in vergelijking met onze moderne tijd met zijn oorlogsverslaggevers en zijn filmreportages was hij nog slechts in opkomst.

In de 16de en 17de eeuw bestaat er bijvoorbeeld voor de zeeslag een bijna vaste wijze van uitbeelden. In de penningkunst is dit duidelijk te zien, wanneer men de verschillende zeeslagen (cat. 9, 30, en 62) naast elkaar zet. De vloot is aangeduid door enkele vrij symmetrisch geplaatste schepen en op de voorgrond is een schip in geheel of half zinkende toestand afgebeeld (pl. IV, 30). Ook wanneer de zeeslag wat vrijer wordt uitbeeld,

zoals b.v. de slag bij Duins, blijft het motief van het zinkende schip gehandhaafd. In de prentkunst gebruikt men niet alleen vaak dezelfde compositie, maar wordt meermalen één voorstelling gebezigd voor de uitbeelding van verschillende gebeurtenissen. Zo werd de koperplaat van de slag bij Bantam van 1601¹⁸⁾ ook gebruikt voor de slag bij Duins in 1639¹⁹⁾; een andere plaat van de slag bij Duins²⁰⁾ diende zowel om de scheepsvloten voor Hellevoetsluis in 1648²¹⁾ af te beelden als de Driedaagse Zeeslag van 1653²²⁾; één koperplaat werd gebezigd voor de zeeslag voor Katwijk in 1653²³⁾ en voor de Vierdaagse Zeeslag van 1666²⁴⁾. De zin voor actualiteit is dus wel betrekkelijk. De hier afgebeelde prent met aartshertog Albrecht en prins Maurits, tezamen met enige andere personen afgebeeld als voorgrondfiguren bij de slag bij Nieuwpoort, is wat de gegevens betreft ook niet volgens de werkelijkheid. Terwijl Albrecht links, hetgeen in het daarachter liggende landschap het Westen is, is afgebeeld en Maurits rechts, dus in het Oosten is weergegeven, is het verloop van de slag zo geweest dat aartshertog Albrecht van het Oosten kwam en prins Maurits van het Westen, dus precies omgekeerd dan hier is afgebeeld²⁵⁾. Hier moet dus of onverschilligheid voor dit feit of een ander, belangrijker geacht motief een rol hebben gespeeld.

Onder de tweede wijze van geschieduitbeelding vallen al die voorstellingen, waarbij niet het feit zelf is uitgebeeld maar een analoog feit uit het historisch verleden ervoor in de plaats is gesteld. Onder „historie” verstaat men dan de bijbel, de klassieke oudheid of de mythologie²⁶). Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer men de „Nederlandse” David laat strijden tegen de „Spaanse” Goliath (cat. 1 en 18) of wanneer men bij het meer naar de politieke penning toe gaande stuk (cat. 116), met een zinspeling op de gespannen verhoudingen tussen de Nederlanden en Spanje, de „Spaanse” Mercurius een poging laat doen om door zijn fluitspel de „Staatse” Argus, bewaker van de „Hollandse” koe Io, in slaap te brengen.

Beide wijzen van geschieduitbeelding kunnen samengaan en wel wanneer men het feit uit het bijbels of klassiek verleden direct stelt naast dat uit het heden. Men ziet het dan als een vergelijking, waarbij het element van overeenkomst sterk op de voorgrond staat, zo zelfs dat men bijna van een voorafbeelding kan spreken. Een mooi voorbeeld hiervan is de penning van het ontzet van Leiden (pl. I, 17). Hier is het, zoals men uit het opschrift kan lezen, dat „evenals Sanherib van Jeruzalem vluchtte, de Spanjaarden des nachts van Leiden vluchtten”; het te vergelijken feit uit het Oude Testament staat hier voorop. In wezen is een dergelijk denken, waar zulk een typologische geschiedbeschouwing uit voortspruit, niet historisch doch theologisch. In de Middeleeuwen was men gewend om te denken in typologieën²⁷); voorafbeeldingen uit het Oude Testament werden steeds geplaatst naast de vervulling ervan in het Nieuwe Testament. Sinds de 16de eeuw werd dikwijls de voorstelling uit het Oude Testament vervangen door een uit de Klassieke Oudheid. Men combineerde de elementen op verschillende wijzen. Bij de bovenbesproken penning heeft men het feit uit het Nieuwe Testament vervangen door een feit uit de contemporaine geschiedenis.

Er kan ook contaminatie optreden tussen de „actuele” geschieduitbeelding en de andere richting. Dit is o.a. het geval bij de penning van 1571, waar Philips II, ter gelegenheid van de Spaanse overwinning op de Turken bij Lepanto, met een kruis

in de hand, zittend op een dolfijn is afgebeeld (cat. 88). Een element uit de realiteit, Philips, is gecombineerd met een element uit het mythologisch verleden, de dolfijn, waarop Neptunus pleegt afgebeeld te worden en waarop Philips zeer onwennig zit met het ene been stram vooruit, alsof de dolfijn een paard is (pl. I, 88).

Ook in de prentkunst zijn voor deze verschillende wijzen van geschieduitbeelding talrijke voorbeelden te vinden. Het is zelfs geheel niet uitgesloten, dat men een of meer van boven aangehaalde voorbeelden in dezelfde vorm terugvindt in de prentkunst. Is de penning wat inhoud betreft niet strikt historisch, maar houdt hij meer een of andere aansporing in of zinspeling op politieke situaties, dan spreekt men zich uit in symbolische, mythologische of bijbelse taal en spelen vooral de emblemen een belangrijke rol. Bij een aansporing tot goede verstandhouding ziet men de tweelingbroeders Castor en Pollux elkander omhelzen (pl. I, 75); de keerzijde van deze penning beeldt drie honden af, een egel aanvallend, die zijn stekels op heeft gezet. Wanneer de steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik worden aangespoord tot eendracht geschiedt dit door het embleem van de twee kruikjes (pl. I, 65) — drijvend in zee voor de silhouetten van de drie steden — die breken wanneer zij tegen elkaar stoten. De keerzijde van deze penning geeft het embleem van twee ossen, die gezamenlijk onder één juk de ploeg trekken.

Zinspeelt men op de gespannen verhoudingen tussen Spanje en de Nederlanden, dan gebruikt men het reeds aangehaalde voorbeeld van de „Spaanse” Mercurius, die de „Staatse” Argus in slaap tracht te spelen; de keerzijde van deze penning toont de aan het devies ontleende palmboom, die zich opricht ten spijt van alle eraan gehangen lasten. Aan de palmboom is het bordje „Privilegi(a)” gehecht, terwijl geestelijken en soldaten er tevergeefs een aanval op doen.

Ook hier spreekt men dus in symbolische, mythologische of bijbelse taal, die voor ons twintigste-eeuwers weliswaar moeilijk te verstaan is, maar in de zestiende en zeventiende eeuw gemeengoed was.

Ons rest nog de vraag waar en door wie deze triumpfpenningen gemaakt werden. De meeste van hen dragen het teken van een provinciale of stedelijke munt, of het teken van een muntmeester, soms met diens initialen.

Zowel deze munttekens als muntmeesterstekens zijn aanwizingen omtrent het munthuis, waar de penningen gemaakt zijn ²⁸). In de munt van de Staten van Holland te Dordrecht was het gebruikelijk om op de munten en penningen een rozetje te plaatsen als teken van de Dordtse munt, en geen muntmeesters-tekens. Ook de munthuizen van Zeeland, Utrecht (tot 1644) en Friesland plaatsten op hun munten en penningen alleen het muntteken. Dit in tegenstelling tot de munthuizen van Gelderland, West-Friesland en Overijsel, en de steden Nijmegen, Zutphen, Deventer, Kampen, Zwolle en Groningen, waar de muntmeester zijn teken wel op de munten en penningen plaatste, al of niet gecombineerd met het teken van het munthuis.

Weten we wanneer en in welk munthuis een penning gemaakt is, dan is in de meeste gevallen ook de stempelsnijder aan te wijzen. Van de Dordtse munt zijn ons de snijders van de stempels van munten, penningen en rekenpenningen in deze tijd uit de archieven bekend ²⁹). Vanaf 1573 tot 1617 is Gerard van Bylaer stempelsnijder; hij wordt opgevolgd door zijn oudste zoon Willem. Deze heeft tot assistent zijn broer J. van Bylaer ³⁰). Wanneer Willem van Bylaer in 1628 tot muntmeester wordt benoemd en daarmee zijn positie van stempelsnijder ten einde loopt, wordt deze functie tot 1653 vervuld door Aert Verbeeck, die vanaf 1625, na het overlijden van J. van Bylaer, assistent-stempelsnijder was. Ook van de Zeeuwse munt zijn de namen bekend: Herman Klaassens (1580—1586), Gerard van Bylaer (1586—1601), Jacob Wttwaal (1601—1632) en Johannes Looff (1634—1651). Van de overige munthuizen zijn slechts enkele stempelsnijders bekend.

Een signatuur van deze stempelsnijders treffen we op de geslagen penningen tot ca. 1625 zelden aan. Gerard van Bylaer signeert slechts de gegoten, en niet als officiële uitgave van de munt vervaardigde penning, die hij copieerde naar de por-

tretpenning van prins Maurits door Coenrad Bloc. De assistent J. van Bylaer signeert tweemaal: in 1619 de penning van de Synode van Dordrecht, waar Willem van Bylaer de betaling voor kreeg en in 1624 de — in de trant van een gegoten portretpenning — geslagen penning van Prins Maurits. Bij de penning van de Synode, waarvan ook stempels bestaan zonder signatuur, lijken de initialen I B wel haast clandestien aangebracht. Een uitzondering is ook de Utrechtse stempelsnijder Cornelis van Eyck, die de penning van Lepanto signeert. Pas na ca. 1625 is het aanbrengen van een signatuur regel. De stempelsnijders hebben in deze tijd ook een zelfstandiger positie: terwijl hiervóór het initiatief tot het uitgeven van een penning bij de Staten lag, is het nu zeer vaak dat de medailleur een penning vervaardigt op eigen risico. Bovendien zijn niet alle medailleurs verbonden aan een munthuis: Loeff komt pas in 1634 in dienst van de Zeeuwse munt, terwijl hij reeds vanaf 1627 werkzaam was als goudsmid; van Teylingen had als essayeur-generaal een betrekkelijk zelfstandige positie en was slechts door familie-relaties verbonden met de munt van West-Friesland; van der Willigen oefende het beroep van goudsmid uit te Zierikzee.

Op sommige, vóór 1625 geslagen, penningen komen initialen voor niet van een stempelsnijder, doch van een muntmeester: van Caspar Wijntges, muntmeester van West-Friesland van 1603 tot 1625 en van Johan Wijntges, muntmeester van Overijssel vanaf 1611. Kunnen wij deze muntmeesters nu ook beschouwen als de snijders van de penningstempels? Evenals de Dordtse penningen van deze periode een eigen en wel van kundig vakmanschap getuigende stijl hebben, kan men ook duidelijk de wat provinciale en toch nerveuze stijl herkennen van de met C.W. gesigioneerde penningen en verschilt een met I.W. gesigioneerd stuk daarvan weer, vooral wat compositie betreft. Caspar en Johan Wijntges waren beide als muntmeester belast met de zakelijke leiding van het munthuis. Stempelsnijden behoorde niet tot hun taak. Een muntmeester verstond dit vak echter wel in sommige gevallen, zoals de Dordtse muntmeester Willem van Bylaer, die eerst stempelsnijder was geweest. Het zou dus moge-

lijk zijn, dat de muntmeester zelf de stempels sneed, en vooral die van de penningen. Een versterking voor deze mening is het feit, dat de initialen C.W. of I.W. nooit op de munten van de desbetreffende munthuizen voorkomen, maar alleen op de penningen. De munten hebben slechts het muntmeestersteken.

Kan men de snijder van de stempel ook beschouwen als ontwerper? In vele gevallen zal men, wanneer tenminste geen prent tot voorbeeld is genomen, de ontwerper voor een penning moeten zoeken in een andere kring dan die van stempelsnijders en zilversmeden. Jacob de Gheyn, tekenaar en graveur, leverde het ontwerp voor de keerzijde van de penning met Maurits als overwinnaar in de slag bij Nieuwpoort, terwijl Gerard van Bylaer de stempel sneed. Bij de penning van de bevrijding van Den Bosch in 1629 lijkt het ook evident, dat de compositie met de Nederlandse leeuw, die gedrochten uit „Den Bosch” verdrijft, (pl. IV, 98), niet is van van Teylingen, die het octrooi voor de penning kreeg en ook niet van Looff, die penningen met dezelfde voorstelling vervaardigde. Dit ontwerp staat aesthetisch op een hogér peil dan men van een van beiden kan verwachten. Moet de ontwerper gezocht worden in de kringen rond Frederik Hendrik? Wij weten het niet. Zeker is dat de ontwerper, voortbouwend op de in de munthuizen gevormde traditie om bij deze geslagen penningen het decoratieve vlak niet te doorbreken, een subliem ontwerp heeft geleverd; door de Nederlandse leeuw, die in de voorstelling de centrale figuur is, ook in de compositie centraal te plaatsen, heeft hij hier ook nog weloverwogen gebruik gemaakt van de eisen van de ronde penningschijf. Een enkele maal treffen wij een soortgelijke compositie nog eens aan en wel in 1648. Het is bij de door de Duitser Sebastian Dadler gesigioneerde penning ter gelegenheid van de Vrede van Munster, met de zeven provinciën, voorgesteld als dansende naakte meisjes, rondom de vrijheidshoed (pl. IV). Compositorisch dezelfde centralisatie als bij de penning van Den Bosch. De uitvoerder — voelde hij het vlakke decoratieve van het ontwerp niet helemaal aan? — heeft de vormen wat plastischer gemaakt dan men bij een dergelijk ontwerp zou ver-

wachten; zou ook het net even schuin plaatsen van de vrijheidshoed, hetgeen juist het vlak dat gehandhaafd moest worden doorbreekt, niet een toevoeging zijn van Sebastian Dadler? Zijn overige werk dat over het algemeen diepte tracht te geven, doet dit inderdaad vermoeden.

Met deze penning, die de periode van de tachtigjarige oorlog afsluit, kan men ook het tijdperk afsluiten van het type van de Noord-Nederlandse, in de munthuizen vervaardigde, penning. Weliswaar valt de eigenlijke bloei van dit soort penningen van het begin van de tachtigjarige oorlog tot aan ongeveer 1625 — de tijd van omkeer ook in de schilderkunst —, doch de uitlopers, waarvan er enkele wel zeer subliem zijn, treffen wij, zij het soms met zeer grote onderlinge tussenzpozen, aan tot het einde van de tachtigjarige oorlog.

Na 1648 blijft men in de Noordelijke Nederlanden de penningen hoofdzakelijk slaan. Het relief wordt echter plastischer en ook handhaaft men niet meer het ideeële voorvlak. Over het algemeen is het karakter van de penning van burgerlijk geworden tot representatief. Het is de tijd, waarin de Noordelijke Nederlanden, nu zij vrij zijn van de lasten van de oorlog, zich meer internationaal oriënteren en dikwijls typisch eigen elementen van hun stijl prijs geven voor aan het buitenland ontleende meer internationale vormen. Ook de penningkunst wordt meer internationaal van stijl; in de tijd van Willem III gaat men de series penningen van Lodewijk XIV navolgen, waarin deze zichzelf en alle behaalde triomfen laat gedenken.

Resumerende kunnen wij de geslagen penningen van de Noord-Nederlandse munthuizen — door de 17de eeuwers „triumfpenningen” genoemd — zien als een typisch Noord-Nederlandse schepping, die een uiting is van onze sinds de Opstand zich ontwikkelende burger-cultuur; in tegenstelling tot de Zuid-Nederlandse Italianiserende gegoten portret-penningen zijn zij bedoeld voor een brede kring en te vergelijken met de historische en politieke prenten en de landkaarten, waarmede zij onderwerpen en compositie gemeen hebben.

- 1) Metsys maakt zijn eerste penning in 1491 van zijn schoonzuster Christina.
- 2) J. van Kuyk, *Jetons van de Nederlandsche Rekenkamers in het Kon. Penningkabinet*, 1949, blz. 6.
- 3) *Numismatic Chronicle* 1906, blz. 77—89; 348—350.
- 4) *Bulletin Museum Boymans, Rotterdam* 1951, blz. 66 e.v. en 37 e.v.
- 5) S. J. Fockema Andreae en B. van 't Hoff, *Geschiedenis der Kartografie van Nederland* ('s-Gravenhage 1947), blz. 32.
- 6) a.w. blz. 27.
- 7) J. Q. van Regteren Altena, *Jacques de Gheyn I* (Amsterdam, 1936), blz. 5—6.
- 8) a.w. blz. 6.
- 9) *Procès-verbaux et mémoires du Congrès International de Numismatique et d'art de la médaille contemporaine*, Bruxelles 1910, blz. 427—440: H. J. de Dompierre de Chauvepié, *Médailles et Estampes*.
- 10) B. van 't Hoff, Bijdrage tot de datering van de oudere Ned. Stadsplattengronden, *Ned. Archievenblad*, blz. 42. Mej. C. P. H. I. Scheltema, hoofd van de Topografische afdeling van het Rijksbureau van Kunsthistorische Documentatie, maakte mij op dit artikel attent.
- 11) Hoezeer het ontwerp ook is afgestemd op de eisen van de geslagen penning, toch is er nog een zekere diepte in weergegeven; deze werkte de stempelsnijder bij de uitvoering weg door wijziging van allerlei details, o.a. gaf hij de schepjes in de achtergrond niet in het verkort weer, zoals dit het geval was bij het ontwerp.
- 12) F. Muller, *De Nederlandsche Geschiedenis in platen*, (Amsterdam 1863—1882), no. 1337a.
- 13) Muller 1136: *Atlas van Stolk* 1084.
- 14) Cat. 564, afb. IV, coll. Earl of Yarborough, Habrough.
- 15) Cat. 539; Gemeentemuseum Franeker.
- 16) *Oud Holland* 1951, blz. 93 e.v.
- 17) *Atlas van Stolk* 943. Deze kaart is overgenomen op penning cat. 25.
- 18) Muller 1172; *Atlas van Stolk* 1124.
- 19) Muller 1806 en Suppl. 1806; *Atlas van Stolk* 1827.
- 20) Muller Portr. 5437.
- 21) *Atlas van Stolk* 1968.
- 22) *Atlas van Stolk* 2209, waaronder een uitvoerige beschrijving van de veranderingen, welke deze koperplaat heeft ondergaan.
- 23) Muller 2078.
- 24) Muller 2227 b en Suppl. 2227 a; *Atlas van Stolk* 2335. Al deze gegevens over herhaald gebruik van dezelfde koperplaten bij de uitbeelding van zeelagen werden mij medegedeeld door Mej. W. A. H. Crol, conservatrice van de *Atlas van Stolk*, die ik hiervoor hartelijk dank betuig.
- 25) Dit in tegenstelling tot de Utrechtse penning (cat. 89) met de slag bij Nieuwpoort.
- 26) Zie hierover: H. van de Waal, *Drie eeuwen Vaderlandsche Geschieduitbeelding*, ('s-Gravenhage 1952), dl. I, blz. 15 e.v.
- 27) a.w. blz. 22.
- 28) Zie hierover: [L. W. A. Besier], *De muntmeesters en hun Muntslag*, [Utrecht, 1890].
- 29) *Jaarboek* 1920, blz. 28 e.v.
- 30) Het is niet zeker of dit Jan of Jacob was. De laatste erfde van zijn vader „alle de gereetschap tot goud- ende silverwerck mitsgaders tot penning-medaljen te maken” (*Jaarboek* 1913 blz. 158); mej. M. de Man spreekt echter van Jan van Bylaer (*Jaarboek* 1930, blz. 89).

NOORD-NEDERLANDSE GESLAGEN PENNINGEN,
1567—1648,
IN HET KONINKLIJK PENNINGKABINET¹⁾

FRIESLAND

Provinciale Munt, gevestigd te Leeuwarden

Stempelsnijder onbekend

1. Het slechten van de forten te Leeuwarden, Harlingen en Stavoren
- 1580 Vz. het slechten van de drie forten; kz. de „Spaanse” Goliath en de „Nederlandse” David
v. L. I, 281,1 Cat. 327 (verg. zilver); 44 à 45 mm
Wapentje van Friesland. Vgl. rekenpenning met munt-
teken van Leeuwarden (v.L. I, 281,2).
Voor andere stempel zie Cat. Teyler blz. 16.
2. Erepenning voor de verdedigers van de schans van Bomsterzijl
- 1581 Vz. de schans; kz. tekst
v. L. I, 293 Cat. 338 (in rand, met oog); 55 mm
Wapen van Friesland. Volgens tekst geslagen in opdracht
van de Staten-Generaal.
3. Vestingwerken te Dokkum hersteld
- 1582 Vz. wapen van Dokkum; kz. tekst
v. L. I, 327,1 Cat. 346; 48 mm
4. Penning van de Staten van Friesland
- 1601 Vz. wapen van Friesland; kz. wapens van de vier Kwartieren
Verkade pl. 125,1 Inv. Ne. 6538; 51 mm
 Inv. Ne. 6539 (ruitv.); 70 × 71 mm
Muntteken leeuw.

¹⁾ Alle ex. zijn van zilver, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld.

GELDERLAND

Provinciale Munt, gevestigd te Nijmegen, sedert 1582 te Harderwijk

Arent Gheelvoet, zie onder Overijsel vóór no. 72

5. Koning Philips II

z.j. Vz. portretbuste n.l.; kz. wapens van Philips II, eromheen die van zijn landen

v. d. Chijs, *Gelderland*, pl. XXIV, 6; *Jbk.* 1948, blz. 50.

Inv. Ne. 656; 45 mm

Inv. Ne. 657; 44 mm

Muntteken dubbelgekruist kruis. Vgl. no. 73 en 87.

6. Koning Philips II

1567 Vz. portretbuste n.r.; kz. wapens van Philips II, eromheen die van zijn landen

v. d. Chijs, *Gelderland*, pl. XXIV, 7; *Keur*, pl. V no. 129;

Jbk. 1948, blz. 50

Inv. Ne. 658; 46 mm

Muntteken dubbelgekruist kruis. Vgl. no. 5.

Hendrick Noster, stempelsnijder van 1575 tot 1582 aan de Munt te Nijmegen

de Voogt, blz. 21; *Jbk.* 1948, blz. 47 e.v.

7. De Staten van Gelre en Zutphen verenigen zich met de Staten-Generaal vergaderd te Brussel

1576 Vz. wapens van Gelderland en Zutphen, omgeven door die van dertien gewesten; kz. tekst

v. L. I, 222

Cat. 291 (afgesneden oog); 46 mm

Stempelsnijder onbekend

8. Verovering van Sluis opwegend tegen verlies van Ostende

1604 Vz. overzicht over de vesting Ostende; kz. overzicht over Sluis en omliggend gebied

v. L. II, 15,1

Cat. 465; 56 mm

Muntteken dubbelgekruist kruis.

Willem Versteech, stempelsnijder aan de Munt te Harderwijk

9. Verovering Zilvervloot

1629 Vz. de Spaanse vloot ingesloten; kz. tekst.

v. L. II, 173,3; *Jbk.* 1925, blz. 65 e.v. Cat. 596; 59 mm
Muntteken dubbelgekruist kruis. Octrooi voor Willem Versteech.

Blijkens tekst geslagen uit het buitgemaakte zilver.

10. Den Bosch ingenomen

1629 Vz. Frederik Hendrik te paard en silhouet van Den Bosch;
kz. silhouet van Wezel en overzicht over de verovering van
het bruggehoofd aan de IJssel

v. L. II, 184,1; *Jaarverslag Ver. v. Penningkunst* 1929,
blz. 27 (als v. d. Willigen) Cat. 605; 59 mm

Muntteken dubbelgekruist kruis. Vz. = vz. no. 11.

11. Den Bosch en Wezel ingenomen

1629 Vz. = vz. no. 10; kz. overzicht van de inname van Wezel
v. L. II, 180; *Jaarverslag Ver. v. Penningkunst* 1929, blz.
27 (als v. d. Willigen); *Jbk.* 1936, blz. 13 Cat. 602; 59 mm

Stempelsnijder onbekend

12. Landdagpenning van Overijssel

z.j. Vz. wapens van Overijssel, Deventer, Kampen en Zwolle
eromheen die van 17 leden van de Ridderschap; kz. gehar-
nast ruiter en silhouet van de stad Kampen

Vgl. v. L. I, 494,3 Inv. 1953, 6; 54 mm
Muntteken dubbelgekruist kruis. Waarschijnlijk geslagen
tussen 1635 en 1653, de tijd, dat Johan Wijntges munt-
meester was van Overijssel, Kampen en Gelderland (*Jbk.*
1938, blz. 86/87). Vgl. no. 81.

13. Vrede van Munster en stichting Hogeschool te Harderwijk

1648 Vz. wapen van Gelderland; kz. tekst, eromheen wingerd-
krans

v. L. II, 330 Cat. 755; 60 mm
Muntteken lelie. Geslagen in opdracht van de Staten van
Gelderland.

Nijmegen, stedelijke Munt

Stempelsnijder onbekend

14. Penning van de stad Nijmegen

- z.j. Vz. wapen van de stad; kz. keizer Karel de Grote, tronend v. Mieris III, 219; W. J. de Voogt, *Aant. betr. de Nijmeegsche Vroedschaps- en Vereringspenningen*, blz. 16

Cat. 105; 50 mm

De stijl vertoont overeenkomst met munten van ca. 1602.

15. Twaalfjarig Bestand

- 1609 Vz. Nederlandse Maagd, olijftak in de hand, zittend op krijgstuig; kz. wapen van het kwartier van Nijmegen v. L. II, 46,1; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 427.

Cat. 486; 60 × 54 mm

Geslagen in opdracht van de Staten van het Kwartier van Nijmegen. Vgl. rekenpenning (v. L. II, 46,7).

HOLLAND

Provinciale Munt, gevestigd te Dordrecht

Dirk Jacobsz, stempelsnijder aan de Munt te Dordrecht van ca 1572 tot 1577

Jbk. 1948, blz. 47

16. Ontzet van Leiden

- 1574 Vz. vlucht van Sanherib van Jeruzalem; kz. vlucht van de Spanjaarden van Leiden

v. L. I, 195; *Jbk.* 1920, blz. 34 (als G. van Bylaer); P. O. v. d. Chijs, *Munt- en Penningkabinet der Leidse Hogeschool*, blz. 69

Cat. 279 (oog met wapen van Dordrecht)

Inv. 1933,1 (goud); beide 47 mm

Cat. 280 (nagegoten); 46 mm

17. Ontzet van Leiden

- 1574 Vz. = vz. no. 16; kz. Vlucht van de Spanjaarden van Leiden, op voorgrond brandende schans van Zoeterwoude v. L. I, 195, var.: *Jbk.* 1920, blz. 34; *Cat. Zilv. Tent.* 1952.
Cat. 281; 47 mm

Gerard van Bylaer, stempelsnijder aan de Munt te Dordrecht. Reeds genoemd in 1573, zeker werkzaam 1577—1617; 1586—1601 eveneens verbonden aan de Zeeuwse Munt te Middelburg.

Jbk. 1920, blz. 30 e.v.; *Jbk.* 1948, blz. 45—7.

18. Succes in de strijd tegen de Spaanse troepen.

- 1578 Vz. de „Nederlandse” David en de „Spaanse” Goliath; kz. de Nederlandse leeuw het Spaanse everzwijn aanvallend v. L. I, 249,4 Cat. 313; 42 mm
Muntteken roos. Naar rekenpenning (v. L. I, 249,1).

19. Openlijke strijd tegen het Spaans bewind

- 1579 Vz. Nederlandse en Spaanse ruiter, Nederlandse en Spaanse voetknecht in gevecht; kz. twee onthoofde lichamen, de hoofden op staken

v. L. I, 275,1

Oude inv. 936; 34 mm

Naar rekenpenning van G. van Bylaer. (v. L. I, 275,2; *Jbk.* 1920, blz. 32).

20. Dood van Prins Willem van Oranje

- 1584 Vz. portret in cartouche; kz. devies in cartouche v. L. I, 345, 1; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 565.

Cat. 348; 60 mm

Muntteken roos.

21. Hulp van Koningin Elisabeth aan de Nederlanden in de strijd tegen de Katholieke Kerk

- 1578 Vz. Leicester, de Ned. gewesten aanbevelend bij koningin Elisabeth, die het „zevenkoppig Beest” met voeten treedt; kz. tuimelende prelaten en monniken benevens misgerei, daarboven tetragrammon

v. L. I, 376; *M.I.* pl. X, 4; *Jbk.* 1948, blz. 84

Cat. 362; 51 mm

Muntteken roos.

22. De Armada vergaan
 1588 Vz. geblinddoekte prelaten en vorsten, zittend met voeten op „prikkelers”; kz. ondergang van de Armada
 v. L. I, 390,1; *M.I.* pl. X, 15; *Jbk.* 1920, blz. 34; *Jbk.* 1948, blz. 85. Cat. 367; 51 mm
 Muntteken roos.
23. Breda verrast
 1590 Vz. het „Turfschip” kz. tekst, daarboven Nederlandse leeuw en wapen van Maurits
 v. L. I, 409; *Jbk.* 1920, blz. 34.
 Inv. 1927,2 (goud); 39 mm
 Cat. 372; 39 mm
 Cat. 373 (nagesloten); met rand 48 mm
 Muntteken roos. Vz. vgl. rekenpenning (v. L. I, 408). Res. Staten-Generaal 26 Mei 1590 (ed. R. G. P. blz. 30).
24. Waakzaamheid en eensgezindheid
 1591 Vz. huis met nestbouwende ooievaars; kz. Romeins schip met roeiers
 v. L. I, 418,1 Cat. 378; 39 mm
 Muntteken roos. Naar rekenpenning (v. L. I, 418,2).
25. Geertruidenberg ingenomen
 1593 Vz. het beleg in vogelvlucht; kz. tekst in cartouche
 v. L. I, 437, 1; *Jbk.* 1920, blz. 34. Cat. 382, 44 mm
 Geslagen te Dordrecht (Res. Gezcomm. Raden van Holland 27 Mei 1594). Zie tekst noot 17.
26. Groningen bevrijd
 1594 Vz. silhouet van de stad en overzicht van het van het beleg; kz. tekst, waarboven wapen van Friesland
 v. L. I, 448,1; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 363.
 Cat. 387; 52 mm
 Cat. 388 (verguld koper; nagesloten); 51 mm
 Vgl. no. 27—28.
 Geslagen in opdracht van de Staten van Friesland.

27. Reductie van Groningen

1594 Vz. = vz. no. 26; kz. tekst

v. L. I, 448,2. Vgl. no. 28.

Cat. 389; 51 mm

28. Reductie van Groningen

1594 Vz. bundel van zes pijlen, eromheen zes provinciewapens;

kz. = kz. no. 27

v. L. I, 448,3

Cat. 390; 52 mm

Muntteken roos. Vz. = kz. no. 41.

29. Drievoudig Verbond

1596 Vz. = vz. no. 28; kz. de wapens van Engeland en Frankrijk
en de pijlenbundel van de Verenigde Nederlanden aan koor-
den tezamen vastgehouden door de hand Gods, jaartal

v. L. I, 481,1; *M.I.* pl. XII,1

Cat. 399; 52 mm

Muntteken roos, kz. var. van vz. no. 30.

30. Drievoudig Verbond/Spaanse vloot bij Kaap Finistère ver-
gaan

1596 Vz. var. van kz. no. 29, zonder jaartal; kz. het ver-
gaan van de vloot.

v. L. I, 487; *M.I.* pl. XII,6; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 191.

Cat. 400; 41 mm

Inv. 1927,3 (goud); 51 mm

Muntteken roos. Kz. = kz. no. 42.

31. Overwinning bij Turnhout en verovering van negen steden
in drie maanden

1597 Vz. de slag; kz. silhouetten van negen steden rondom
medaillon met tekst

v. L. I, 494,1; *M.I.* pl. XII,17

Cat. 405; 51 mm

Muntteken roos.

32. Overwinning bij Turnhout en verovering van negen steden
in drie maanden

1597 Vz. trofee en overzicht van het krijgsterrein; kz. tekst

v. L. I, 497, XI; *M.I.* pl. XII,12

Cat. 419; 51 mm

Stijl G. v. Bylaer, vgl. no. 33, vooral het lettertype.
Geslagen in opdracht van de Staten-Generaal (Res. 29 Dec.
1597, ed. R. G. P., blz. 366). Vz. vgl. rekenpenning
(v. L. I, 497, XII).

33. Overwinning bij Turnhout en verovering van tien steden
1597 Vz. Nederlandse leeuw; kz. tekst
v. L. I, 496,2; *M.I.*, pl. XII,8; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 192.
Cat. 414; 51 mm
Muntteken roos. Vgl. rekenpenning (v. L. I, 496,3).

34. Overwinning bij Nieuwpoort
1600 Vz. de schans van St. Andries in vogelvlucht; kz. Maurits
te paard als overwinnaar in de slag bij Nieuwpoort
v. L. I, 548,1; *Keur.* pl. XI, 215; *M.I.* pl. XIII, 4; *Jbk.* 1948,
blz. 88 e.v.; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 193.
Cat. 442; 55 mm
Geslagen op last van de Staten-Generaal (Res. 29 Dec.
1600, ed. R. G. P. blz. 78). Ontwerp van vz. door Jacob
de Gheyn (J. Q. van Regteren Altena, *Jacques de Gheyn*
I, 1936, blz. 6 en pl. 2).

35. Prins Maurits
1602 Vz. portretbuste n.r.; kz. devies
v. L. I, 569,3; *M.I.* pl. XIII, 14; *Jbk.* 1920, blz. 34.
Cat. 457 (goud); 35 mm
Cat. 458; 34 mm; beide met oog
Cat. 459 (nagegoten); met rand 43 mm
Gesigneerd G. V. B. F. Copie van de gegoten penning
door Coenraad Bloc (v. L. I, 569,1; *M.I.* pl. XIII, 13).

36. Overwinningen te land en te water
1602 Vz. overzicht van de belegeringswerken om Grave; kz.
zeeslag bij Grevelingen en ruitergevecht bij Tongeren, door
een koorde gescheiden
v. L. I, 571; *M.I.* pl. XIII, 12 Cat. 460; 55 mm
Muntteken roos. Geslagen in opdracht van de Staten-
Generaal (Res. 6 Jan. 1603, ed. R.G.P. blz. 334).

37. De verovering van het Vrije van Sluis opwegend tegen het verlies van Ostende
- 1604 Vz. overzicht van het krijgsterrein rondom Sluis; kz. tekst
v. L. II, 15,2 Cat. 466; 55 mm
Geslagen op last van de Staten-Generaal (E. v. Meteren. *Ned. Hist.*, fol. 513).
- 38 Slag bij Gibraltar
- 1607 Vz. de zeeslag in de baai; kz. tekst
v. L. II, 30 Cat. 475; 55 mm
Stijl G. v. Bylaer, vgl. no. 33, vooral het lettertype.
39. Twaalfjarig Bestand gesloten/Drievoudig Verbond vernieuwd
- 1609 Vz. de wapens van Frankrijk en Engeland en de Nederlandse leeuw aan koorden tezamen vastgehouden door de hand Gods; kz. tekst
v. L. II, 50,1; *M.I.* pl. XV,1 Cat. 484; 52 mm
Vgl. no. 29 en rekenpenning (v. L. II, 50,2).
40. Gulik belegerd
- 1610 Vz. het beleg in vogelvlucht; kz. tekst
v. L. II, 71,1 Cat. 490; 52 mm
Muntteken roos. Vz. = vz. no. 41 en 42.
41. Gulik belegerd
- z.j. Vz. = vz. no. 40; kz. bundel van zes pijlen, eromheen zes provinciwapens
v. L. II, 71,2 Cat. 491; 51 mm
Muntteken roos. Kz. stempel diende oorspronkelijk voor vz. no. 28 en 29.
42. Gulik belegerd/Spaanse vloot bij Finistère vergaan
- Vz. = vz. no. 40; kz. het vergaan van de vloot, met jaartal 1596
v. L. II, 71,1 (vz.); I, 487,1 (vz.) Cat. 401; 52 mm
Muntteken roos. Kz. stempel diende oorspronkelijk voor vz. no. 30.

Willem van Bylaer, oudste zoon van Gerard van Bylaer, stempelsnijder aan de Munt te Dordrecht 1617—1628, in welk jaar hij benoemd wordt tot muntmeester
Jbk. 1920, blz. 35 e.v.

43. Prins Maurits
 z.j. Vz. borstbeeld n. r.; kz. wapen
 Vgl. v. L. II, 102,3 Inv. 1933, 5; 30 mm
 Muntteken roos. Omstreeks 1618. Vgl. v. L. II, 102, 1
 en 2.
44. Synode van Dordrecht
 1619 Vz. de Synode; kz. tempel op berg, bestookt door de vier
 winden
 v. L. II, 105; *M.I.* pl. XVII, 8 var; *Jbk.* 1920, blz. 38; *Jbk.*
 1930, blz. 89 e.v. Cat. 521—524; 58 à 59 mm
 Muntteken roos. Van de vz. bestaan 4 versies:
 a. met 1619, hondje op de voorgrond (Cat. 523; 524, het
 ex. van Gysbert Voet). In combinatie met kz. a de officiële
 uitgave voor het verlenen van octrooi van 17 Mei 1619
 aan W. van Bylaer, vgl. de gouden ex. (Auctie Montagu,
 Londen, Mei 1897, no. 96; cat. Schulman, 30 Mei 1929,
 no. 463; — 1931, no. 1657)
 b. CUM PRIV 1619; ornament tussen 2e en 3e balk van
 de zoldering (Cat. 521)
 c. zelfde stempel, zonder het ornament (*M.I.* pl. XVII,
 8)
 d. CUM PRIV 1619; tussen 2e en 3e balk van de zolde-
 ring signatuur I v B (Cat. 522) van J. (= Jan of Jacob)
 van Bylaer, assistent van zijn broer Willem (*Jbk.* 1920,
 blz. 35)
 Van de kz. bestaan 2 versies:
 a. 3 mensen de berg beklimmend (Cat. 522—524)
 b. 6 mensen de berg beklimmend (Cat. 521; *M.I.* pl.
 XVII, 8)
45. Verbond der Verenigde Nederlanden met Venetië
 1620 Vz. Nederlandse leeuw; kz. leeuw van San Marco
 v. L. II, 128; *Jbk.* 1920, blz. 38; J. C. de Jonge, *Nederland
 en Venetië*, blz. 135 Cat. 539; 49 mm
 Muntteken roos.

46. Bergen op Zoom ontzet

1622 Vz. trophee van modern wapentuig; kz. het beleg in vogelvlucht

v. L. II, 149,2 var. (met roos); *Jbk.* 1920, blz. 38.

Cat. 561; 55 mm

Muntteken roos.

47. Prins Maurits

1622 Vz. portret, driekwart n. r.; kz. wapen

v. L. II, 159,3

Cat. 562; 46 mm

Muntteken roos.

48. Legering van Haarlemse schutters te Hasselt

1623 Vz. silhouet van Haarlem, waaronder tekst; kz. silhouet van Hasselt, waaronder tekst

v. L. II, 147,1; *Jbk.* 1916, blz. 28—9 Cat. 557; 51 à 52 mm

Inv. 1922, no. 5; 52 mm

Muntteken roos.

Van de kz. bestaan 2 versies: resp. met twee (Cat. 557) en drie dieren (Inv. 1922, no. 5).

Voor een overeenkomstige penning zie *Jbk.* 1916, blz. 29, no. 156 (nagieting hiervan: Cat. 558; 48 mm).

J. van Bylaer, Jan of Jacob (zie tekst, noot 30), assistent van zijn broer Willem aan de Munt te Dordrecht. Zeker al in 1619 werkzaam (zie no. 44d) tot aan 1625

Tijdschrift 1913, blz. 158; *Jbk.* 1920, blz. 37; *Jbk.* 1930, blz. 89

49. Prins Maurits

1624 Vz. borstbeeld n. r., eromheen provinciewapens; kz. wapen in cartouche

v. L. II, 155; *M.I.* pl. XVIII, 5; Cat. *Zilv. Tent.* 1952, no. 197

Cat. 571; 68 mm

Signatuur I. v. Bylaer.

Aert Verbeeck, 1625—1628 assistent van Willem van Bylaer, 1628—1653 stempelsnijder van de Munt te Dordrecht

Jbk. 1920, blz. 38 e.v.

50. Prins Frederik Hendrik
 z.j. Vz. borstbeeld n. r., eromheen de wapens van de gewesten; kz. wapen in cartouche
 v. L. II, 168,1; *M.I.* pl. XX, 3 Cat. 590; 57 à 58 mm
 No. 50—54 vormen stilistisch één groep, waarvan no. 53 en 54 met muntteken roos. Vgl. de vz. met no. 49.
51. Zeeslag in het Slaak
 1631 Vz. borstbeeld van Frederik Hendrik n. r.; kz. de zeeslag.
 v. L. II, 197,2 Cat. 621; 50 mm
 Vz. = vz. 52. Vgl. no. 50, 53—54.
52. Overwinningen op de Spanjaarden
 1631 Vz. = vz. no. 51; kz. de „Nederlandse” leeuw, de „Spaanse” zuilen van Hercules omver trekkend.
 v. L. II, 201 Cat. 626; 50 mm
 De vz. van no. 51/52 komt voor met kz. wapen: een nagieting Cat. 627 (koper, 46 mm).
53. Maastricht ingenomen
 1632 Vz. borstbeeld van Frederik Hendrik drie kwart n. r.; kz. overzicht van het beleg van Maastricht, daaronder het overtrekken van de Maas
 v. L. II, 206; *M.I.* pl. XXI, 15 Cat. 631; 56 mm
 Muntteken roos.
54. Maastricht en Rijnberk ingenomen
 1633 Vz. borstbeeld van Frederik Hendrik driekwart n. r., waaronder silhouet van Rijnberk; kz. = kz. no. 53
 v. L. II, 211; *M.I.* pl. XXI, 16 Cat. 637; 56 mm
 Muntteken roos.

Munt van West-Friesland, om de drie, later om de zeven en tenslotte om de tien jaar gevestigd in Hoorn, Enkhuizen of Medemblik

[L. W. A. Besier], *De Muntmeesters en hun Muntslag*, blz. 41 e. v.

Stempelsnijder onbekend

55. Aansporing tot eendracht

1587 Vz. twee ossen één ploeg trekkend; kz. twee kruikjes in zee voor silhouet van Enkhuizen

v. L. I, 385,1 var.

Cat. 364; 36 mm

Ex. van 1588: *M.I.* pl. X, 12—13.

56. Aansporing tot eendracht

1588 Var. van no. 55; op kz. ornament in de afsnede

v. L. I, 385,2

Cat. 365; 36 mm

Vgl. rekenpenning (v. L. I, 385, 3—4).

57. Penning van de Staten van West-Friesland

z.j. Vz. wapen van West-Friesland en van 7 West-Friese steden; kz. Neptunus op dolfin in zee voor silhouet van Hoorn.

v. L. I, 488, 1

Cat. 402; 49 mm

Muntteken roos.

Caspar Wijntges, muntmeester van West-Friesland $\pm$ 1592—

1625. Als muntteken voerde hij een lelie en een roosje.

[L. W. A. Besier], *De Muntmeesters en hun Muntslag*, blz. 42—3; *Overijsselsche Almanak* 1855, blz. 111.

58. Penning van de Staten van West-Friesland

1594 Vz. wapen van West-Friesland en van 7 West-Friese steden; kz. Neptunus op dolfin in zee voor silhouet van Hoorn

Dirks, *Rep.* I, 695

Cat. 386; 65 mm.

Munttekens: roos en lelie. Naar no. 57.

59. Penning van de Staten van West-Friesland

1596 Vz. = vz. no. 58; kz. var van kz. no. 58

Dirks, *Rep.* I, 695

Cat. 403; 55 mm

Munttekens: roos en lelie.

60. Krijgssuccessen van Prins Maurits

z.j. Vz. Nederlandse leeuw; kz. wapen van Prins Maurits

v. L. II, 149,4 var.

Cat. 563; 44 mm

Muntteken roos; wapentjes van West-Friesland, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik. Te dateren voor 1618 blijkens wapen, waarschijnlijk $\pm$ 1600 blijkens stijl.

61. Aansporing tot eendracht

- 1604 Vz. twee ossen één ploeg trekkend; kz. twee kruikjes in zee voor silhouetten van Hoorn, Enkhuizen en Medemblik
Dirks, *Rep.* I, 784 Cat. 468 (afb.); 38 à 39 mm
Muntteken lelie. Naar no. 55—56. Vgl. rekenpenning (v. L. II, 11).

62. Slag op de Zuiderzee in 1573

- 1615 Vz. de slag, in de Hoornse Hop; kz. tekst
v. L. I, 170 Cat. 270; 56 mm
Muntteken lelie; signatuur C. W. Vz. = vz. no. 63.

63. Slag op de Zuiderzee in 1573

- (1615) Vz. = vz. no. 62; kz. gekruiste ankers en wapen van West-Friesland
v. L. I, 169 Cat. 269; 57 mm
Muntteken lelie. Op kz. het teken van de Admiraliteit van West-Friesland.

64. Het welvaren der Nederlanden

- 1617 Vz. koopvaardijschip; kz. koe, die gemolken wordt
v. L. II, 55, var. (wapen van Holland i.p.v. dat van Hoorn en 1609 i.p.v. 1617); Dirks, *Rep.* I, 844 Cat. 515; 50 mm
Muntteken lelie: wapen van West-Friesland.

65. Aansporing tot eendracht

- 1617 Vz. twee ossen één ploeg trekkend; kz. twee kruikjes in zee voor silhouetten van Hoorn, Enkhuizen en Medemblik
v. L. II, 99; Cat. *Zilv. Tent.* 1952, no. 207.
Cat. 514; 52 mm
Muntteken lelie; signatuur C. W. Naar no. 61.

66. Herstel van godsdienstig en politiek gezag

- 1619 Vz. Nederlandse leeuw; kz. wapen van Prins Maurits
v. L. II, 112; *M.J.* pl. XVI, 9 Cat. 529; 60 mm
Muntteken lelie; signatuur: C. W.

67. Slag op de Zuiderzee in 1573

1620 Var. van no. 62

v. L. I, 170, var.; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 209

Inv. 1950, 68 (in getorste
rand met oog. Kz. inge-
krast: M. W.); 69 mm

Muntteken lelie; signatuur: C. W.

68. Het welvaren der Nederlanden

1622 Var. van no. 64

v. L. II, 55, var.

Cat. 550 (koper); 50 mm
Cat. 549; 50 mm

Laurens van Teylingen, schoonzoon van Balthazar Wijntges en
in nauwe relatie met Caspar, essayeur-generaal 1622—1637

Jbk. 1920, blz. 41, noot; *Jaarverslag Ver. v. Penningkunst*
1929, blz. 24 e.v.; *Jbk.* 1936, blz. 13 e.v.

69. Algemene Triumfpenning

(1628) Vz. wapens van de zeven provinciën; kz. Nederlandse
leeuw

Bizot, *Medalische Historie*, blz 137 (*4), 1; *Jbk.* 1936, blz.
13—15

Cat. 568; 58 mm

Geslagen in opdracht van de Staten-Generaal. Een ge-
goten exemplaar, zonder CVM PRIV: Oude inv. 7995
(koper, 52 mm).

70. Wezel bevrijd

1629 Vz. de „Nederlandse” leeuw, een wezeltje in bescherming
nemend tegen de „Spaanse” vos; kz. tekst

v. L. II, 178; *Jbk.* 1936, blz. 16

Cat. 601; 58 mm

Gesigneerd: V. T. (in monogram) F.

71. Den Bosch bevrijd

1629 Vz. de Nederlandse leeuw verdrijft gedrochten uit „Den
Bosch”; kz. tekst

v. L. II, 183; *Jaarverslag Ver. v. Penningkunst 1929*, blz. 23—7; *Jbk. 1936*, blz. 16; *Jbk. 1948*, blz. 86—7.

Cat. 604; 59 mm

Gesigneerd: V. T. (in monogram) F. Vgl. no. 98.

OVERIJSEL

Provinciale Munt, aanvankelijk gevestigd te Hasselt, later te Deventer, Kampen of Zwolle

Arent Gheelvoet, stempelsnijder aan de Munt te Hasselt 1562—1567; aan de Gelderse Munt te Nijmegen 1566—1571, aan de Utrechtse Munt 1567—1571

Jbk. 1948, blz. 47 e.v.

72. Koning Philips II

(1567? Vz. portret n.l.; kz. krijgstrophee

Dirks, *Rep.* 261; *Revue belge* 1872, blz. 359; *Jbk. 1948*, blz. 50

Cat. 162; 45 mm

Muntteken kruis. Zelfde portretkop als no. 73.

73. Koning Philips II

z.j. Vz. portretbuste n.l.; kz. wapen van Philips II, eromheen die van zijn landen

v. d. Chijs, *Overijssel*, pl. XVIII, 4; *Jbk. 1948*, blz. 50

Inv. Ne. 6907; 46 mm

Muntteken kruis. Zelfde portretkop als no. 73.

Gijsbert Klosz, stempelsnijder aan de Munt te Hasselt vóór 1581

Overijsselsche Almanak 1851, blz. 223

74. Toespeling op de bevrijding van Deventer en Kampen

1578 Vz. schaap door raaf geplukt; kz. basilisk aangevallen door wezeltje

v. L. I, 263

Cat. 316; 41 mm

Muntteken schildje.

Stempelsnijders onbekend

75. Aansporing tot goede verstandhouding
z.j. Vz. Castor en Pollux voor stadssilhouet; kz. drie honden
een egel aanvallend
De Vries en de Jonge, I, pl. VI, 6 Cat. 380; 50 mm
Wapen van Overijssel.
76. Bevrijding van Twente
1597 Vz. wapens van Overijssel, Deventer, Kampen, Zwolle en
eromheen die van 17 leden van de Ridderschap; kz. tekst
v. L. I, 494, 2 Cat. 406; 53 mm
Geslagen in opdracht van de Staten van Overijssel.
77. Landdagpenning van Overijssel
z.j. Vz. var. van vz. no. 76; geharnast ruiter met silhouet
van de stad Kampen
v. L. I, 394,3 var. Cat. 408, 56 mm
Muntteken roos.
78. Landdagpenning van Overijssel
z.j. Var. van no. 77
vgl. v. L. I, 494,3 Cat. 407; 54 mm
Cat. 410 (nagegoten); 53 mm
Muntteken kleine roos.
79. Landdagpenning van Overijssel
z.j. Var. van no. 77—78, zonder silhouet op kz.
Vgl. v. L. I, 494,4 Cat. 411; 57 mm
Muntteken kleine roos.
- Johan Wijntges, muntmeester van Overijssel 1611—1653, van
Kampen 1613—1653 en van Gelderland 1635—1653
Jbk. 1938, blz. 86—7
80. Bedekte aansporing tot volharding aan de Remonstranten
1619 Vz. druiventros gehouden door de hand Gods, wijnpers
en wijngaard; kz. vos, hol van leeuw voorbijlopend
v. L. II, 111 Cat. 530; 57 mm
Signatuur I.W. Muntmeestersteken liele.
De kz. zinspeelt op het niet voor de rechter verschijnen
van de Remonstrantse predikant J. Uytenbogaerd.

Stempelsnijder onbekend

81. Landdagpenning van Overijssel

1641 Var. van no. 77—8, jaartal op vz.

Vgl. v. L. I, 494,3

Cat. 670; 57 mm

Muntmeestersteken lelie. Vgl. no. 12.

82. Landdagpenning van Overijssel

z.j. Vz. wapens van Overijssel, Deventer, Kampen en Zwolle;
kz. geharnast ruiter, eromheen de wapens van 17 leden
van de Ridderschap

Verkade, pl. 136,4

Inv. 784; 42 mm

Cat. 413 met afb. (ruitvormig,
oog afgebroken); 56 × 58 mm

Een imitatie van dit type: Cat. 412

83. Naderende ondergang van de Spaanse macht

1641 Vz. wapen van Overijssel: kz. wapens van Deventer, Kam-
pen en Zwolle

v. L. II, 262

Cat. 672 met afb.; 35 mm

Muntmeestersteken lelie.

Deventer, stedelijke munt

Stempelsnijder onbekend

84. Erepenning van de stad Deventer

1595 Vz. de gekroonde adelaar; kz. krijgsman met vaan aan lans
en wapenschild

Revue belge 1847, blz. 253; *Overijss. Almanak* 1849, blz.
232 e.v.; Dirks, *Rep.* I, 703

Cat. 396; 41 à 42 mm

85. Penning van de stad Deventer

1609 Vz. krijgsman met vaan aan lans en wapenschild; kz. de
ge kroonde adelaar met rijksappel en pijlenbundel

v. L. I, 46,3; *Overijsselsche Almanak* 1855, blz. 41.

Cat. 488; 47 mm

Cat. 489; 47 mm

Inv. Ne. 7484 (ruitv.); 67 × 68 mm

Kampen, stedelijke Munt
Stempelsnijder onbekend

86. Erepénning van de stad Kampen

1597 Vz. wapen van de stad; kz. tekst

v. L. I, 496. 1

Inv. 1933,3; 44 à 46 mm

Muntmeestersteken lelie, van Hendrik Wijntges, muntmeester van Kampen en Overijssel 1590—1611.

UTRECHT

Provinciale Munt, gevestigd te Utrecht

Arent Gheelvoet, zie onder Overijssel vóór no. 72

87. Koning Philips II

1568 Vz. portretbuste n.l.; kz. wapens van Philips II, eromheen die van zijn landen

v. d. Chijs, *Utrecht*, pl. XXIII, 1; *Jbk.* 1948, blz. 50.

Inv. Ne. 5569; 45 mm; op vz. licht ingekrast A. T.

Muntteken wapen van de stad Utrecht.

Vgl. no. 5 en 72

Cornelis van Eyck, stempelsnijder aan de Munt te Utrecht 1571

e.v. en de Gelderse Munt te Nijmegen 1571—1575

Jbk. 1948, blz. 47 en 50

88. Overwinning op de Turken bij Lepanto

1571 Vz. Philips II te paard voor silhouet van de stad Utrecht, bovenaan zijn wapen en zijn devies; kz. Philips II, geharnast met kruis in de hand, gezeten op dolfijn, op de achtergrond berglandschap met stad

v. L. I, 142,1

Cat. 255; 48 mm

Gesigneerd: C. V. E. F. Muntteken. wapen van de stad

Utrecht. Voor kz. vgl. Neptunus no. 57—9.

Stempelsnijder onbekend

89. Slag bij Nieuwpoort

1600 Vz. wapen van de provincie Utrecht; kz. de veldslag

v. L. I, 548,2; *M.I.* pl. XIII, 5

Cat. 443; 46 mm

Blijkens tekst geslagen op last van de Staten van Utrecht.
Vgl. Utrechtse rekenpenning (v. L. I, 548,4).

90. Grave ingenomen door Maurits' belegeringstechniek

1602 Vz. man, die met een hefboom een molensteen opheft;
kz. bekrante schop, „graaf”, met belegeringswerken in
het verschiet

v. L. I, 567,2

Cat. 453; 49 mm

Blijkens tekst geslagen op last van de Staten van Utrecht.

Wapen van de provincie; vgl. rekenpenning (v. L. I, 567,3).

**91. De verovering van het Vrije van Sluis opwegend tegen
het verlies van Ostende**

1604 Vz. beleg van Sluis in vogelvlucht; kz. beleg van Ostende
in vogelvlucht

v. L. II, 15,3

Cat. 467; 55 mm

Geslagen op last van de Staten van Utrecht. Op vz.
wapen van de provincie.

92. Drievoudig verbond hernieuwd

1609 Vz. Nederlandse leeuw, Franse lelie en Engelse roos; kz.
drie aaneengesloten harten onder tetragrammon

v. L. II, 50,4; *M.I.*, pl. XV, 3

Inv. 1950, 350; 52 mm

Vgl. Utrechtse rekenpenning (v. L. II, 50,3).

Roeloff van Cuylenburch, stempelsnijder aan de Munt te Utrecht
Cat. Centraal Museum Utrecht, blz. 498

93. Promotiepenning Utrechtse Hogeschool.

(1643) Vz. borstbeeld van jongeling, bekranst door twee engel-
tjes; kz. wapens van de stad en van de Hogeschool

v. L. II, 2335,1; *Cat. Centraal Museum Utrecht*, no. 3137

Cat. 648; 37 mm

Vroedschapsresolutie van Utrecht 14 Aug. 1643: besluit
om stempel te laten snijden door R. v. Cuylenburch. In
1649 nieuwe stempel door dezelfde (stempels: *Cat. Centr.
Mus.* no. 3139; penningen *Cat. K. P. K.* 649—650). In
1736 penning door N. van Swinderen (*Cat. K. P. K.* 2544).

ZEELAND

Provinciale Munt, gevestigd te Middelburg

Herman Klaassens, stempelsnijder aan de Munt te Middelburg
1580—1586

J. Broekema in *Archief Zeeuws Genootschap* V (1881),
blz. 393.

94. Penning van de Staten van Zeeland

z.j. Vz. wapen van Zeeland, eromheen die van de Ridderschap
en de stemhebbende steden; kz. ijsvogel vliegend naar zijn
op zee drijvend nest

v. L. I, 345,2

Cat. 349; 44 mm

Muntteken burchtje; stilistisch niet te plaatsen na 1586.

Mogelijk, evenals no. 96 te vgl. met de landdagpenningen
nos. 4, 77 e.v.

Gerard van Bylaer, zie onder Holland vóór no. 18

Broekema, blz. 394.

95. De Armada bestookt in het Kanáál

1588 Vz. de vloten in gevecht; kz. kerk op rots in zee, onderaan
wapen van Prins Maurits

v. L. I, 392,1; *M.I.* pl. X,16

Cat. 368 (verg. zilver); 52 mm

96. Penning van de Staten van Zeeland

1600 Vz. wapen van Zeeland; kz. ijsvogel vliegend naar zijn op
zee drijvend nest

Cat. 445; 43 mm

Muntteken burchtje. Vgl. no. 94.

Jakob Wttewaal, stempelsnijder aan de Munt te Middelburg
1601—32

Broekema, blz. 39

97. Het Spaans galjoen St. Jacob genomen

1602 Vz. van de aardbol springend paard achtervolgd door uit
de golven opduikende leeuw; kz. het galjoen aangehouden
door twee Zeeuwse schepen

v. L. I, 564

Cat. 451; 52 mm

Cat. 452 (tin); 52 mm

Muntteken burchtje.

Johannes Looff, goudsmidsproef afgelegd in 1627; stempelsnijder aan de Munt te Middelburg 1634—1651

M. G. A. de Man, *Het leven en de werken van Johannes Looff* (Middelburg 1925)

98. Den Bosch bevrijd

1629 Vz. de Nederlandse leeuw verdrijft gedochten uit „Den Bosch”; kz. tekst, eromheen bloemenkrans

v. L. II, 182,1; *Jaarverslag Ver. v. Penningkunst* 1929, blz. 23—27; de Man, blz. 24, no. 1; *Jbk.* 1948, blz. 86—87

Cat. 603; 60 mm

Signatuur J. Looff fe., hoewel L. van Teylingen octrooi voor deze penning had (zie no. 71).

Er bestaat een tweede versie: de Man no. 2.

99. Zeeslag in het Slaak

1631 Vz. overzicht van de slag, waaronder Latijnse tekst; kz. tekst

v. L. III, 197,5; de Man, blz. 30, no. 4 Cat. 624; 55 mm

Signatuur J. L. fecit.

100. Zeeslag in het Slaak

1631 Vz. var. van no. 99, met Nederlandse tekst; kz. = kz. no. 99

v. L. II, 197,4; de Man, blz. 26 no. 3 Cat. 623; 55 mm

Signatuur J. L. fecit.

101. Gustaaf Adolf, koning van Zweden, gesneuveld

1632 Vz. r. arm met opgeheven zwaard en skelet van l. arm; kz. tekst, daarboven tetragrammon met stralen

de Man, blz. 31, no. 5 Cat. 633; 57 mm

Signatuur J. L. f.

102. Inname van Breda, vergeleken met die van 1590 en 1625

1637 Vz. r. arm met opgeheven zwaard en wapen van Frederik

Hendrik, stedemaagd door de Honger aangegrepen en turf-schip de stad binnenvarend; kz. tekst, binnen brede wingerd-rank

v. L. II, 238,2; de Man, blz. 33, no. 6—7; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 413

Cat. 652; 70 mm

Cat. 653; 70 mm

Signatuur J. Loeff. Octrooi van 8 Sept. 1638.

Twee versies van de vz.: bovenaan schelp (Cat. 652) of burcht (Cat. 653).

103. Slag bij Duins

1639 Vz. de zeeslag; kz. tekst, eromheen bloemenkrans

v. L. II, 252,1; *M.I.* pl. XXIV, 8; de Man, blz. 36, no. 9.

Cat. 662; 63 mm

Signatuur J. Loeff op kz.

Geslagen in opdracht van de Staten-Generaal:

104. Slag bij Duins

1639 Var. van no. 103: vz. minder schepen; kz. wingerdkrans

v. L. II, 252,2; *M.I.* pl. XXIV,9; de Man, blz. 37, no. 10—

12; *Cat. Zilv. Tent.* 1952, no. 414

Cat. 663; 63 mm

Cat. 664 (goud); 63 mm

Cat. 665; 63 mm

Signatuur I. Loeff op vz.

Van kz. bestaan 4 versies:

a. wingerdkrans, laatste regel Ordd. Foed. Belg. F.F. (Cat. 663)

b. wingerdkrans om band, laatste regel Foe. Be. F.F. (Cat. 664)

c. als b, laatste regel Foed. Belg. F.F. (Cat. 665).

d. zie de Man no. 11.

105. Sas van Gent ingenomen

1644 Vz. plattegrond van Sas van Gent; kz. tekst, eromheen krans van pijlenbundels en oranjeappeltjes

v. L. I, 279; de Man, blz. 39, no. 14

Cat. 689; 60 mm

Signatuur I.L.F.

106. Hulst ingenomen
- 1645 Vz. profiel van de stad en overzicht van het beleg; kz. tekst binnen brede wingerdrank
v. L. II, 288; de Man, blz. 40 no. 15 Cat. 697; 67 mm.
 Signatuur I. Looff. f.
107. 50-jarig huwelijk van Hans van Loon en Anna Ruyckhavers
- 1647 Vz. wapenschilden aan banderol, gehouden door twee in-eengeslagen handen; kz. tekst, eromheen krans
Dirks, *Rep.* I, 1062; de Man, blz. 47, no. 19
 Cat. 717; 41 mm
 Signatuur I.L.
108. Vredesonderhandelingen te Munster
- 1647 Vz. Zeeuws oorlogsschip; kz. tekst, eromheen vruchtguirlandes
v. L. II, 306, 1; de Man, blz. 43, no. 16 Cat. 715; 64 mm
 Signatuur I. Looff.
 Blijkens tekst geslagen op last van de Staten van Zeeland.
 Vgl. rekenpenningen (v. L. II, 306, 2--3).
109. Vrede van Munster
- 1648 Vz. de Vrede, met attributen van de Welvaart, in zegewagen, getrokken door de „Spaanse” en de „Nederlandse” leeuw; kz. tekst, eromheen blader- en vruchtenkrans
v. L. II, 312,1; de Man, blz. 45, no. 17 Cat. 727; 64 mm
 Signatuur I. Looff. Vgl. Duitse navolgingen: v. L. I, 312, 2--3 en 319.
- A. P. van der Willigen, goudsmit te Zierikzee tot kort na 1627, 1630 in Den Haag, 1634 in Vlissingen
Jbk. 1924, blz. 30—56
110. Wapenfeiten van Frederik Hendrik
- 1630 Vz. borstbeeld van Frederik Hendrik driekwart n. r., tussen Mars en Victoria, onderaan in cartouche profiel van 's-Hertogenbosch; kz. de Nederlandse leeuw op schild, ge-

houden door Prudentia en Fortitudo, daaronder cartouches, waarin Grol, Zilvervloot, Wezel en Pernambuco v. L. II, 193, 1; *Jbk.* 1924, blz. 47, no. 2 Cat. 10; 67 mm
Gesigneerd A. v. d. Willige. Octrooi der Staten-Generaal van 17 Aug. 1630.

111. Wapenfeiten van Frederik Hendrik

1631 Var. van no. 110

Jbk. 1924, blz. 47 no. 1a Cat. 612 (met oog); 69 mm
Signatuur A. v. d. W.

112. Zeeslag in het Slaak

z.j. Vz. Victorie. tronend, omgeven door wapens van Ridder-
schap en stemhebbende steden van Zeeland; kz. de slag
v. L. II, 197,3; *Jbk.* 1924, blz. 50 no. 4 Cat. 622; 52 mm
Signatuur A. v. W.

113. Prins Frederik Hendrik/Zeeslag in het Slaak

1631 Vz. Frederik Hendrik te paard, stadssilhouet; kz. de slag
in het Slaak
v. L. II, 197,1; *Jbk.* 1924, blz. 48, no. 3 Cat. 620; 57 mm
Signatuur A. van der Wilge.

114. Prins Frederik Hendrik/Zeeslag in het Slaak

1631 Var. van no. 113. Op vz. Latijnse tekst.
v. L. II, 200; *Jbk.* 1924, blz. 49, no. 3a Cat. 625; 57 mm
Signatuur A. van der Wilge.

Muntplaats onbekend

Stempelsnijders onbekend

115. Grol en Bredevoort ingenomen

1597 Vz. haan staande op wapens, wapenschilden van Grol en
Zutphen; kz. tekst, waarboven wapens van Bredevoort en
van Prins Maurits

v. L. I, 497, IX; *M.I.* pl. XII, 16; *Bijdr. Vad. Gesch. en*
Oudheidk. 1866, blz. 194 Cat. 415; 43 mm

Cat. 417 (ruitvormig); 57 × 57 mm

Cat. 416 (nagegoten); met rand, 51 mm

De beide geslagen exemplaren van verschillende stempels.
Geslagen in opdracht van de Staten van Zutphen. De kz.-
stempel berustte tot de brand van 1945 nog te Zutphen
(een afslag: Cat. 418).

116. Waakzaamheid en standvastigheid der Verenigde Neder-
landen ten opzichte van Spanje
z.j. Vz. „Spaanse” Mercurius, fluitspelend voor „Staatse”
Argus, bewaker van de „Hollandse” koe Io; kz. palmboom
der „Privilegi(a)”, die staande blijft ondanks aanvallen
v. L. I, 428,1 Cat. 381; 57 à 58 mm
Muntmeestersteken lelie.
117. 50-jarig huwelijk van Maarten Ruychaver, burgemeester
van Haarlem en Alijd van der Laan.
- 1621 Vz. ineengeslagen r. handen, twee duifjes en familiewapens;
kz. tekst
Dirks, *Rep.* I, 876; *Jbk.* 1916, blz. 28 Cat. 543; 42 mm
118. De Zilvervloot veroverd
- 1628 Vz. kaart van het Westelijk halfronde; kz. de baai van
Matanzas met beide vloten en tekst
v. L. II, 173,2; *Jbk.* 1925, blz. 68 (als van Teylingen)
Cat. 595; 65 mm
119. Wapenfeiten van kolonel Chr. Artichefski in Brazilië
- 1637 Vz. triumfzuil en overzicht van het fort Reaal; kz. tekst
v. L. II, 241; C. M. Warnsinck, in *Werken uitgegeven
door de Linschotenvereniging*, XL (1937), blz. LIII-LIV,
afb. pl. I Cat. 654; 64 mm
Geslagen in opdracht van de West-Indische Compagnie.
120. Breda ingenomen
- 1637 Vz. silhouet van Breda; kz. „Nederlandse” leeuw met opge-
heven zwaard temidden van wapentuig
v. L. II, 238,1 Cat. 651; 52 mm

LIJST VAN AFKORTINGEN

Bizot =	<i>Medalische Histori der Republyk van Holland, Amsterdam 1690</i>
Cat. (K.P.K.) =	<i>Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen. Cat. der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen, 's-Gravenhage 1903—6</i>
Cat. Teyler =	<i>Catalogue du Cabinet Numismatique de la Fondation Teyler à Harlem, 2e éd., Harlem 1909</i>
Cat. Zilv. Tent. 1952 =	<i>Vier eeuwen Nederlands Zilver. Gemeentemuseum 's-Gravenhage 18 Juli — 15 September 1952</i>
v. d. Chijs, Gelderland =	<i>P. O. van der Chijs, De munten der voormalige Graven en Hertogen van Gelderland, Haarlem 1852</i>
v. d. Chijs, Overijssel =	<i>P. O. van der Chijs, De munten der voormalige Heeren en Steden van Overijssel, Haarlem 1854</i>
v. d. Chijs, Utrecht =	<i>P. O. van der Chijs, De munten der Bisschoppen, van de Heerlijkheid en de stad Utrecht, Haarlem 1859</i>
Dirks, Rep. =	<i>J. Dirks, Penningkundig Repertorium, 1879—1891</i>
Jbk. =	<i>Jaarboek van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Amsterdam 1914—</i>
Keur =	<i>H. J. de Dompierre de Chaufepié en A. O. van Kerkwijk, Keur van Munten en Penningen in het Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen te 's-Gravenhage, 's-Gravenhage 1910</i>
v. L. =	<i>G. van Loon, Nederlandsche Historipenningen, 's-Graavenhaage 1723—1731</i>
M.I. =	<i>Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland, plates, London 1904—1911</i>
v. Mieris =	<i>F. van Mieris, Histori der Nederlandsche vorsten, 's-Graavenhaage 1732—1735</i>
Revue belge =	<i>Revue de la Numismatique belge, Bruxelles 1847—</i>
Tijdschrift =	<i>Tijdschrift van het Kon. Ned. Genootschap voor Munt- en Penningkunde, Amsterdam 1893—1913</i>

- Verkade = P. Verkade, *Muntboek der Ver. Nederlanden*, Schiedam 1848
- de Voogt = W. I. de Voogt, *Geschiedenis van het Muntwezen der Ver. Nederlanden. I. Provincie Gelderland*, Amsterdam 1874
- de Vries en de Jonge = J. de Vries en J. C. de Jonge, *Nederlandsche Gedenkpenningen verklaard*, 's-Gravenhage 1829

CONCORDANTIE

van Loon	Catalogus Gedenk.	Roovers	van Loon	Catalogus Gedenk.	Roovers
I	105	14		401	42
	162	72	488,1	402	57
142,1	255	88		403	59
169	269	63	494,1	405	31
170	270	62	494,2	406	76
195	279, 280	16	494,3	407, 410	78, 81
	281	17	494,3 var.	408	12, 77
222	291	7	494,4 var.	411	79
249,4	313	18		412, 413	82
263	316	74	496,1		86
275,1		19	496,2	414	33
281,1	327	1	497, IX	415-418	115
293	338	2	497, XI	419	32
327,1	346	3	548,1	442	34
345,1	348	20	548,2	443	89
345,2	349	94		445	96
376	362	21	564	451, 452	97
385,1	364	55	567,2	453	90
385,2	365	56	569,3	457-459	35
390,1	367	22	571	460	36
392,1	368	95			
409	372, 373	23	II 15,1	465	8
418,1	378	24	15,2	466	37
	380	75	15,3	467	91
428,1	381	116		468	61
437,1	382	25	30	475	38
	386	58		484	39
448,1	387, 388	26	46,1	486	15
448,2	389	27	46,3	488, 489	85
448,3	390	28	50,1		39
	396	84	50,4		92
481,1	399	29	55 var.		64, 67
487,1	400	30	71,1	490	40

van Loon	Catalogus Gedenk.	Roovers	van Loon	Catalogus Gedenk.	Roovers
71,2	491	41		612	111
99	514	65	197,1	620	113
	515	64	197,2	621	51
102,3		43	197,3	622	112
105	521-524	44	197,4	623	100
111	530	80	197,5	624	99
112	529	66	200	625	114
128	539	45	201	626, 627	52
	543	117	206	631	53
	549, 550	68		633	101
147,1	557, 558	48	211	637	54
149,2 var.	561	46	235,1	648-650	93
149,3	562	47	238,1	651	120
149,4 var.	563	60	238,2	652, 653	102
	568	69	241	654	119
155	571	49	252,1	662	103
168,1	590	50	252,2	663-665	104
173,2	595	118		670	81
173,3	596	9	262	672	83
178	601	70	279	689	105
180	602	11	288	697	106
182,1	603	98	306,1	715	108
183	604	71		717	107
184,1	605	10	312,1	727	109
193,1	610	110	330	755	13

Niet opgenomen zijn de volgende geslagen penningen in de *Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende gedenkpenningen* genoemd onder de jaren 1567—1648:

Cat. 266, 300, 347, 480—482, 564, 565: vervaardigd na 1648;

Cat. 292, 301, 494, 573, 732: vervaardigd buiten de Republiek;

Cat. 278, 371, 409, 485, 516, 611: om diverse redenen vervallen.

REGISTER

Albrecht, aartshertog	9	Gustaaf Adolf	38
Armada	22, 37	Haarlem	27
Artichefski, Chr.	42	Harderwijk	18—19
		Harlingen	17
Balthasar, Fl.	7	Hasselt	17, 32
Bergen op Zoom	17	's-Hertogenbosch	14, 19, 31, 38
Bestand, Twaalfjarig	22, 25	Holland	20—28
Bilhamer, Joost Jansz.	5	Hoorn	11, 28—30
Bloc, Coenrad	2, 13, 24	Hulst	40
Boazio, Bapt.	8		
Bomsterzijl	17	Jeruzalem	10, 20, 21
Braun en Hogenberg	5		
Breda	5, 7, 22, 38, 42	Kampen	19, 32—35
Bredevoort	41	Karel de Grote	20
Bylaer, Gerard van	12, 14, 20, 21—25, 37	Klaassens, Herman	12, 37
Bylaer, J. van	12, 13, 16, 26, 27—28	Klosz., Gijsbert	32
Bylaer, Willem van	12, 13, 25—27		
		Laan, Alijd van der	42
Cuylenburch, Roelof van	36	Leeuwarden	17
		Leicester	21
Dadler, Sebastian	14, 15	Leiden	7, 10, 20, 21
Deventer	19, 32—34	Lepanto	10, 13, 35
Dokkum	17	Looff, Johannes	12—14, 38—40
Dolendo, Bart.	7	Loon, Haas van	40
Dordrecht	12, 20—28		
Dordrecht, Synode van	7, 13, 26	Maastricht	5, 7, 28
Drake, Francis	4	Maurits, prins	5, 6, 9, 13, 14, 24, 26, 27, 29, 30, 36, 37, 41
Duins	9, 39	Medemblik	11, 28, 30
		Mercator, Gerard	4
Elisabeth, koningin	21	Mercator, Michael	4
Enkhuizen	11, 28—30	Middelburg	21, 37—40
Eyck, Cornelis van	13	Munster, Vrede van	14, 19, 40
Finistère, kaap	23, 25	Nieuwpoort	5—7, 9, 14, 24, 35
Frederik Hendrik, prins	14, 19, 28, 40, 41	Nijmegen	18—20
Friesland	3, 17, 22, 23	Noster, Hendrick	18
Geertruidenberg	8, 22	Ostende	18, 25, 36
Gelderland	18, 19	Overijsel	19, 32—34
Gheelvoet, Arend	18, 35		
Gheyn, Jacob de	5, 6, 8, 14	Pernambuco	41
Gibraltar	25	Philips II	10, 18, 32, 35
Grave	6, 24, 36		
Grevelingen	24	Rijnberk	28
Grol	41	Ruychaver, Maarten	42
Groningen	22, 23	Ruyckhavers, Anna	40
sGrooten, Chr.	5		
Cucciardini, Lod.	6	Sas van Gent	39
Gulik	25	Schillemans, F.	7
		Slaak	28, 38, 41

Sluis	18, 25, 36	West-Friesland	28—31
Sint Andries, schans	7, 24	West-Indische Compagnie	42
Sint Jacob, galjoen	37	Wezel	19, 31, 41
Stavoren	17	Wijntges, Balthasar	31
		Wijntges, Caspar	13, 29—31
Teylingen, Laurens van	13, 14,	Wijntges, Hendrik	35
	31, 38	Wijntges, Johan	13, 19, 33
Tongeren	24	Willem van Oranje	21
Turnhout	5, 6, 23, 24, 33	Willigen, A. P. van der	10, 13, 19,
			40—41
Utrecht	3, 35, 36	Wttewael, Jacob	12, 37
Lijtenbogaerd, J.	33		
		Zeeland	37—41
Venetie	26	Zierikzee	40
Verbeeck, Aert	12, 27, 28	Zilvervloot	19, 41, 42
Verbond, Drievoedig	23, 25, 36	Zoeterwoude	21
Versteech, Willem	19	Zuiderzee, slag op de	7, 30
Visscher, Claes Jansz.	5	Zutphen	18, 41, 42
Voet, Gysbert	26	Zwolle	19, 32—34

75

65

„Politieke” penningen

88

Philips II op Neptunus' dolfijn

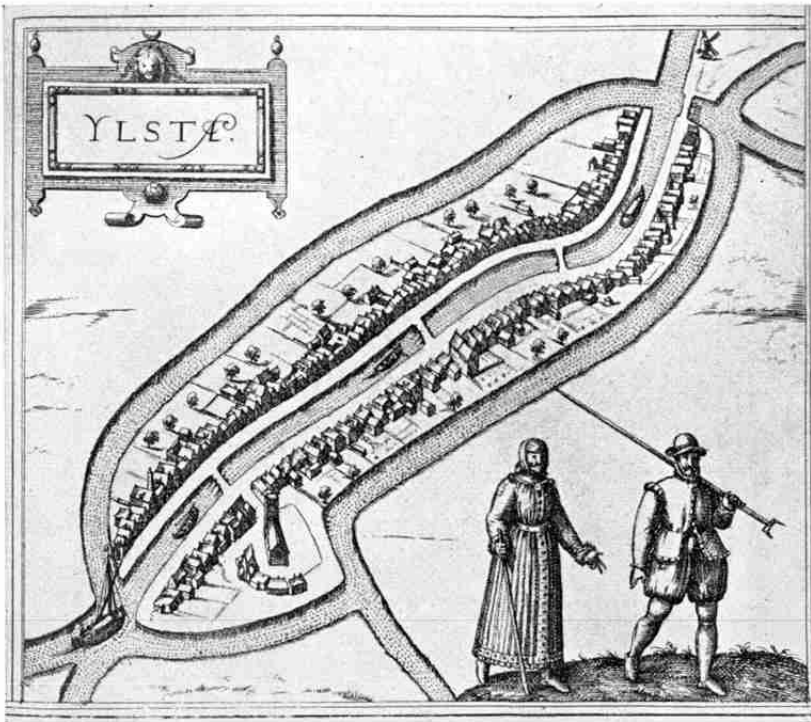

17

17

Ontzet van Jeruzalem, voorafbeelding van ontzet van Leiden

blz. 5

34

32

Composities met „voorgrond”-figuren op prent en penningen

blz. 6

34

Prins Maurits als overwinnaar bij Nieuwpoort

30

Type van een zeeslag

98

blz. 14

Centrale composities